

СХОДСТВА И РАЗЛИКИ ПРИ ПРАВИЛАТА, ОПРЕДЕЛЯЩИ ПИСАНЕТО НА ЧУЖДИ ДУМИ В ХЪРВАТСКИЯ И В СРЪБСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Евелина Грозданова
Загребски университет

Евелина Грозданова. Сходства и отличия правил, определяющих написание иностранных слов в хорватском и сербском литературных языках

Статья пытается осуществить сравнительный анализ правил, определяющих написание иностранных слов в хорватском и сербском языке. Основной целью является выделение общих черт и отличий между указанными орфографическими нормами. Объектом исследования являются две новые нормативные орфографические книги: Хорватская орфография (Hrvatski pravopis, Институт хорватского языка и лингвистики, 2013) и Орфография сербского языка (Правопис српскога језика, Матица сербская, 2010).

Ключевые слова: хорватская орфография, сербская орфография, иностранные слова

Evelina Grozdanova. Similarities and Differences between the Rules Underlying the Spelling of Foreign Words in Croatian and Serbian Literary Language

The text attempts to make a comparative analysis of the rules defining the writing of foreign words in Croatian and Serbian languages. The main aim is to highlight the similarities and differences existing in both orthographic norms. The object of study are the two latest normative orthographic books: Croatian orthography (Hrvatski pravopis, Institute of Croatian Language and Linguistics, 2013) and Orthography of Serbian language (Правопис српскога језика, Matica srpska, 2010).

Key words: Croatian orthography, Serbian orthography, foreign words

В настоящия текст се прави опит за съпоставителен анализ на правилата, определящи писането на чужди думи в хърватския и в сръбския книжовен език, като целта е да се посочат сходствата и разликите, съществуващи в двете правописни норми. Обект на изследване са двете най-нови правописни издания: *Хърватски правопис (Hrvatski pravopis)*¹, изд. на Института за хърватски език и езикознание, 2013 г., и

¹ По-нататък в текста – ПХЕ. Всички бележки под линия са на авторката – Е. Г.

*Правопис на сръбския език (Правопис српскога језика)*², изд. на Матица сръбска, 2010 г.

Разделите, посветени на тази проблематика, са организирани по различен начин в двата правописа. Дори може да се каже, че именно това е разделът, в който се наблюдават най-много разлики.

В ПМС текстовете за правописа на думите от чужди езици са много подробни. Предлагат се богати исторически данни, които са залегнали в основата на правилата за писане на тези думи. Разглеждат се поотделно думи, навлезли от класическите езици, а след това и още от около тридесет от съвременните езици. При ПХЕ е спазен подходът за повече стегнатост в излагането на правилата. В него те се групират в три раздела: на първо място са поместени тези, засягащи писането на съществителни нарицателни имена, последвани от правилата за изписване на личните имена, а в края е обособен правописът на прилагателните имена, образувани от чужди имена, както и склонението им.

И двете правописни ръководства определят, че начинът на писане на чуждиците и заемките е в зависимост от степента на адаптацията им към хърватския и съответно сръбския език и могат да се изписват в оригинал според писането им в езика, от който са взети, или изписването им се адаптира към хърватския или сръбския правопис.

При разглеждането на думите от латински и гръцки произход в ПМС се правят препратки към определени подходи и методи, характерни за нормата на хърватския езиков стандарт. Казва се, че някои езици чрез пуристичните си програми са ограничили употребата на подобна лексика, но въпреки това не подлагат на съмнение интернационалния ѝ характер. В ПМС се отбелязва също, че различните географски, културно-исторически и религиозни обстоятелства и особено съществуващата почти 150 години сърбохърватска езикова общност, както и традиционно различните нормативни процеси са в основата на различния начин на възприемане на част от гръцката, латинската и интернационалната лексика в сръбската култура. Изброените причини пораждали дублети, които се допускат от нормата. Твърди се, че за сръбската страна е по-характерен контактът с гръцкия език, докато за хърватската страна активният посредник при усвояването на гърцизмите е бил латинският език. Неравномерно е било влиянието и на живите езици – в сръбската култура голяма роля изиграват руският и френският, докато в хърватската – немският и чешкият. Смята се, че появилите се

---

² По-нататък в текста – ПМС.

разлики в отделни случаи са с лексикален характер, но в други се групират типологично. Изброени са следните типологични отлики:

- В сръбския езиков стандарт нормата допуска само следните форми: *радијум, хелијум, калцијум, стадијум, атријум* и др., докато варианти от типа *алуминиј, атриј, медиј* се срещат по-рядко и сръбският книжовен език се освобождава от тях по естествен път. Трябва да се подчертае, че в хърватския език правилни са единствено формите от типа *radij, stadij, aluminij*;
- Три глаголни наставки са характерни за сръбския език: *-овати, -исати, -ирати*. За наставка *-овати*, която е с най-стар произход, се изтъква, че и днес е доста продуктивна (*екранизовати, киднаповати*). За форманта *-ис-* се посочва както неговият гръцки произход, така и много високата му честота днес при турцизми (*калдрмисати*) и при по-нови европеизми (*експериментисати*). Като най-нова и най-често използвана е определена наставката *-ирати*, чиято основа е немската наставка *-ieren*. Авторите отбелязват, че най-близка на сръбския език е наставка *-овати*, но това според тях не означава, че употребата ѝ трябва да бъде форсирана.

За хърватския езиков стандарт е характерна същата наставка, но при съвременното словообразуване се предпочита наставка *-ирати*, срв. *експериментисати* (срб.) – *eksperimentirati* (хърв.), *киднаповати* (срб.) – *kidnapirati* (хърв.).

- Третата отлика засяга следните случаи:
  - Употребата на *c/s* или *z/z* в следните думи: *консеквентан, консултација, космос, космички, Персија, персијски, импулсиван*. Сръбският езиков стандарт ги смята за правилни, изписани единствено по този начин. Подчертава се, че в хърватския език същите думи се пишат с консонант *z*: *konzekventan, konzultacija, kozmos, kozmički, Perzija, perzijski, impulzivan*.
  - Употребата на *m/t* или *ц/c*, както и *к/k* или *ц/c*. Сръбският езиков стандарт определя за правилно изписани думите *демократија, аристократија, бирократија, океан, кентаур, Кербер, киклоп, Кипар* единствено по този начин. В хърватския език е прието те да се пишат: *demokracija, aristokracija, birokracija, ocean, centaur, Cerber, ciklop, Cipar*.
  - Сръбският езиков стандарт предпочита употребата на *x/h* вместо *к/k* при думи от типа на *хемија, хаос, хирургија, хлор, хор, хром, хроника, хризантема*, в хърватския те са възприети с *к*: *kemija, kaos, kirurgija, klor, kor, krom, kronika, krizantema*.

- При лексика с главно библейски и религиозен характер, но и с друг вид характер, предимно при лични и собствени имена, в сръбския език преобладава влиянието на гръцкия изговор и затова са възприети формите *Авелъ, Аврам, Атина, Вавилон, Венијамин, Византија, Витлејем, Јерусалим, Крит, Месопотамија, варварин, историја, јеванђеље, јерес, јеретик, садукеј, символ* (но и *симбол*), *фарисеј, херувим* и др. В хърватския те навлизат посредством латинския, затова за правилни се считат формите *Abel, Abraham (Abram, Avraam), Atena, Babilon, Benjamin, Bizant, Betlehem, Jeruzalem, Kreta, Mezopotamija, barbarin, historija, evandjelje, hereza, heretik, saducej, simbol, farizej, kerubin*.

Правила за писане на съществителни нарицателни имена

ПМС почти не обръща внимание на тази група имена. ПХЕ определя, че чуждиците не принадлежат към хърватския език и затова, ако все пак се употребяват, те трябва да се пишат в италики, за да се означи по този начин чуждият им произход. Набелязват се следните особености при писането на чужди думи според писането им в езика, от който са заети:

- отделни думи – *attachment, cafe, celebrity, gadget, jakuzzi, wellness*³;
- притежателните прилагателни, образувани от чуждици: *celebrityjev, paparazzov, sommelierov*;
- при полуслято писане на думи, съдържащи чуждица: *offshore-tvrtka, rock-koncert, wellness-centar*;
- при някои музикални термини: *a cappella, adagio, allegro, crescendo, fortissimo, mezzoforte, bluse, country, heavy metal, rock and roll, reggae*⁴;
- при пощенски термини: *par avion, porto franco, poste restante*;
- термини от латински език: *Fragina vesca, Homo sapiens, Rubus idaeus*⁵.

³ Авторите на правописа препоръчват замяната на чуждата дума с домашна, ако това е възможно. Посочват се следните примери: *attachment – privitak, bookmark – straničnik, bypass – premosnica, call-centar – pozivni centar, copyright – autorsko pravo, e-mail – e-pošta/e-poruka/e-adresa, donor – darivatelj, futsal – mali nogomet, header – zaglavlje, jackpot – glavni zgoditak, pacemaker – srčani stimulator, printer – pisač, remake – prerad(b)a, rent-a-car – iznajmljivanje automobila, revival – oživljavanje, software – programska podrška, stage – pozornica, summit – sastanak na vrhu*.

⁴ Но някои музикални термини могат да се пишат и фонетизирано – *džez, pank, rok, solfeđo*.

С адаптация към особеностите на хърватския език се пишат следните групи думи:

- заемки и техните производни: *aluminij, apneja, bilijar, boks, brend, čips, evergrin, gasterbajter, intervju, kapučino, menadžer, pavilijon*;
- производни думи, образувани от чуждици: *brejkdenser, hevimetalac, panker, šopingholičarka; čegevarist, darvinist, humboltovac, marksizam, donkihотовski, šekspirovski*;
- прилагателни имена, образувани от имена на географски обекти: *bolonjski, bridžtaunski, buenosaireski, ciriški, čikaški, dablinski, džordžtaunski, glazgovski, haški, njujorški, pekinški, šangajski*⁶;
- названия на жители: *Bejručanka, Bolonjac, Cirišanin, Edinburžanka, Hongkonžanin, Madriđanin, Ženevljanka*;
- названия на мерни единици: *amper, farad, gram, hektar, henri, herc, inč, kilogram, kulon, litra, metar, om, vat*;
- названия на химични елементи: *ajnštajnij, kirij, raderfordij*;
- екзотизми: *avokado, marakuja, gnu, orangutan, karpačo, paelja, džin, mastika, bendžo, šokotan, hacijenda, cent, dolar, funta, gulden, emir, gejša, bumerang, tomahavk, cunami, ikebana, fengšui, vudu*.

Въпреки че ПМС не разглежда съществителните нарицателни имена, ситуацията с тяхното писане на сръбски език е напълно идентична в случаите, за които ПХЕ препоръчва те да се пишат, като се адаптират.

Правила за писане на съществителни собствени имена

И двата правописа определят два вида изписване на чуждите съществителни собствени имена – в оригинал и адаптирано. В сръбския език адаптираното изписване може да се извършва и на кирилица, и на латиница, а в оригинал – само на латиница⁷. Като се има предвид, че ПМС е написан на кирилица, примери за имена, които се пишат в оригинал на латиница, не са илюстрирани. Изтъква се, че по време на сърбохърватското езиково единство правописът е разрешавал падежното

⁵ Термините от латински език не се скланят.

⁶ В някои случаи, ако не е ясно от кое име е образувано прилагателното, оригиналното название може да се запази до морфемната граница, напр. *Milwaukee – milwaukeejski*, същото правило важи и за някои лични и фамилни имена: *Hjelmslev – hjelmslevski*.

⁷ ПМС се връща назад във времето на Константин-Кирил Философ и отбелязва, че именно той е първият, който въвежда адаптирано писане на гръцките думи чрез славянската азбука.

окончание да се пише слято към името, напр. в случаи като *Shakespeare – Shakespearea*, но в съвременния сръбски език окончанието трябва да се пише полуслято, напр. *Wuyts – Wuyts-a*⁸.

ПХЕ определя следните случаи, при които съществителното собствено име се пише в оригинал:

- лични имена от езици, които си служат с латиница: *Angelina Jolie, Antoine de Saint-Exupéry, Björn Rune Borg, Lech Wałęsa*;
- имена на градове от езици, които си служат с латиница (с изключение на тези, които се пишат адаптирано): *Belo Horizonte, Bonn, Edinburgh, Lyon, Ottawa, Singapore*⁹;
- имената на някои териториални единици от езици, които си служат с латиница: *Champagne, Idaho, Kentucky, Mallorca, Utah, Wales*.

Адаптирано писане се изисква в следните случаи:

- имена от езици, които си служат с кирилица: *Ana Karenjina, Andrej Bolkonski, Andrej Ševčenko, Černobil*¹⁰, *Goce Delčev, Todor Živkov, Dnepar, Harkov, Kijev, Sankt-Peterburg, Sofija*;
- лични имена от езици, които не си служат нито с латиница, нито с кирилица: *Akira Kurosava, Ban Ki Min, Bašar al Asad, Benazir Buto, Jaser Arafat, Jukio Mišima, Georgios Papandreu, Halie Seasije, Kim Il Sung, Mao Ce Tung*;
- имена на географски обекти от езици, които не си служат нито с латиница, нито с кирилица: *Bejrut, Bombaj, Fukušima, Hirošima, Kairo, Kjoto, Nagoja, Nišapur, Pjongjang, Šangaj, Fudži, Himalaja, Hokaido, Honšu*.

За последните две групи се отбелязва, че се допуска тяхното изписване да се извършва и според правилата за транскрипция и транслитерация на отделните езици, така имената са правилно изписани и по следния начин: *Akira Kurosawa, Ban Ki-moon, Bashar al-Assad*,

⁸ Правило, което е противоположно на действащото в съвременния хърватски език, според което падежната флексия трябва да се пише слято с името.

⁹ ПХЕ съветва да се прави разлика, когато се пише *Gvatemala* и *Guatemala, Luksemburg* и *Luxembourg, Monako* и *Monaco, Singapur* и *Singapore*. По първия начин, написани спрямо изговора, се означават държавите, а по втория, в оригинал, се пишат градовете. Понякога не съществува разлика при писането им, напр. *Panama (grad)* и *Panama (država), Tunis (grad)* и *Tunis (država)*, тогава определящ е контекстът.

¹⁰ За украинските имена се отбелязва, че често те са навлезли в хърватския език с помощта на руския, затова се допуска те да изписват и според правилата за предаване на украинската кирилица – *Andrij Ševčenko, Čornobil, Kijiv, Lviv, Harkiv*.

Benazir Bhutto, Georgios Papandreu, Kim Il-sung, Mao Zedong, Yasser Arafat, Beijing, Bombay, Fukushima, Kyoto, Pyongyang.

Към хърватския език се адаптират:

- лични имена на исторически личности: *Ivana Orleanska, Karlo Veliki, kraljica Elizabeta, Luj XIV, papa Franjo, car Franjo Josip*;
- лични имена от класическите езици: *Ahilej, Aristotel, Gaj Julije Cezar, Klitemnestra, Medeja, Pitagora, Seneka, Sokrat*¹¹;
- съвременни и исторически имена на някои градове: *Aleksandrija, Atena, Beč, Budimpešta, Čeljabinsk, Firenca, Kopenhagen, Lavov, Varšava, Venecija, Ženeva*;
- названията на континентите: *Afrika, Antarktika, Australija, Azija, Europa, Južna Amerika, Sjeverna Amerika*;
- имена на държави: *Alžir, Bjelokosna Obala, Gruzija, Gvatemala, Italija, Kuvajt, Mjanmar*;
- имена на други териториални единици: *Aljaska, Bavarska, Donja Saska, Engleska, Kalifornija, Katalonija, Lombardija, Mandžurija, Tibet*;
- имена на планини и реки: *Kilimandžaro, Kordiljeri, Sena, Visla*.

ПХЕ обръща внимание и на това как се извършва склонението на личните имена и образуването на притежателни прилагателни от тях, като подчертава, че този проблем не е правописен, а граматичен.

Въз основа на извършения анализ може да се направи заключението, че съществуват известни разлики между правилата, определящи писането на чужди думи в двата ортографски наръчника. Една част от тях са продиктувани от социолингвистичния характер на някои от правописните правила, като при определянето им голяма роля играят различните традиции и културни особености на двата народа – в хърватския език чуждиците се записват в оригинал от изходния език, ако той ползва латинската азбука, докато в сръбския правопис чуждиците се адаптират. Друга особеност на хърватския правопис е афинитетът към суфикс *-ira-* при глаголи от чужд произход, за разлика от сръбския, който предпочита суфиксите *-uca-* или *-ova-*. Суфиксални разлики се срещат и при адаптирането на чужди съществителни имена, като тези разлики се дължат на езиците, чрез които съществителните навлизат в хърватска среда.

¹¹ Отбелязва се, че в научни текстове се допуска писането на старогръцки и латински имена в транслитериран вид, напр. *Akhillej/Achillej, Aiskhyl/Aeschyl* и др.

Следваща важна особеност е отношението към правописната тра- традиция. Общоприето е твърдението, че хърватската правописна концепция се стреми към по-голямо отдалечаване от правилата, въведени чрез общия *Новосадски правопис*¹², а сръбската търси опора именно в него. Хърватската правописна норма показва признаци на известно завръщане към морфонологичния правописен принцип, застъпван в редица от по-старите хърватски правописи, за сметка на фонетичния, към който се придържа *Новосадският правопис*.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозович 1985 – 1986:** Brozović, D. Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. (O jednom razvojnom zaokretu u hrvatskome književnom jeziku). // *Jezik*, 33, 1, 1985 – 1986, 1 – 15.
- Брозович 2008а:** Brozović, D. *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Брозович 2008б:** Brozović, D. Jesu li Bečki i Novosadski „dogovori“ samo značajne epizode i činovi unitarističkog nasilja – ili jedine osnovne točke u hrvatskoj novoštokavskoj standartizaciji? // *Identitet jezika jezikom izrečen*. Zagreb: Srednja Europa, 2008, 33 – 42.
- Величкова 1996:** Величкова, С. Сърбо-хърватският езиков проблем. // *Език и литература*, 1996, 5 – 6, 147 – 154.
- Грозданова 2012:** Грозданова, Е. Новосадският книжовен договор от 1954 година. // *Университетът – академична карта на света, Научни трудове*, том 49, кн.1, сб. Б. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 210 – 220.
- Кордич 2010:** Kordić, S. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 2010.
- Милосавлевич 2003:** Милосављевић, П. О Новосадском договору. // *Увод у србистику*. Београд: Требник, 2003, 453 – 458.
- Новосадски правопис 1960:** *Правопис српскохрватскога књижевног језика. Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Нови Сад. Zagreb: Матица српска. Matica hrvatska, 1960.
- ПМС 2010:** Пешикан, М., Ј. Јерковић, М. Пижурица. *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- ПХЕ 2013:** *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb: Zrinski d.d., Čakovec, 2013.

¹² Вж. повече Брозович 1985 – 86, 2008б, Величкова 1996, Милосавлевич 2003, Кордич 2010, Грозданова 2012.